

O PITANJU KOPNENE VEZE IZMEĐU DVAJU ANTIČKIH NASELJA OTOKA HVARA

**Autour d'un problème de la route reliant par terre ferme les
deux anciennes villes de l'île de Hvar**

MARIN ZANINOVIC

Zgodan središnji položaj otoka Hvara u arhipelagu srednje Dalmacije privukao je bez sumnje pažnju grčkih kolonista pri njihovu dolasku u naše krajeve u vrijeme Dionizija Starijega, tiranina sirakuškog (405–367. pr. n. e.). Bila je to važna etapa helenskog prodiranja na našoj obali označena i prvim historijski registriranim sukobom između pridošlica i starosjedilaca u tim vodama.¹ Stjecaj okolnosti učinio je da ovaj otok odigra istaknutu ulogu u zbivanjima ovih vremena i da ga spominje relativno veliki broj antičkih autora: Pseudo-Skylak (Periplus, 23.), Pseudo-Skymno (Periegesis, 426–427.), Polibije (Hist. II. 2–12.), Plinije (Nat. hist. III. 26.), Ptolemej (Geogr. II. 16.), Strabon (Geogr. II. 16.).

Svi ovi pisci govore o Pharosu, gradu na istoimenom otoku, ali na osnovu njihovih tekstova nije se mogao utvrditi točan položaj ove otočke naseobine. Još sredinom prošloga stoljeća, kada su naši historičari počeli rješavati ovo pitanje, izbio je spor oko primata suvremenog Hvara i Staroga grada na lokalno-patriotskoj osnovi i taj spor je prešao na naučno polje. Hvaranin Jakov Boglić u svojoj knjizi »Studi storici sull'isola di Lesina«² polazio je sa stanovišta, da je Pharos bio na mjestu današnjega grada Hvara i u tom smislu tumačio sve tekstove. Nakon ove knjige Šime Ljubić, kao Starograđanin, našao se ponukan da objavi raspravu u kojoj dokazuje, da je stara naseobina bila na mjestu današnjega Staroga grada.³

Kako tekstovi pisaca nisu mogli riješiti spor, glavnu riječ dobili su dokumenti arheologije. U prilog Staroga grada govorili su arheološki nalazi. Na prostoru ovoga grada sačuvani su dijelovi t. zv. »kiklopskog« zida od masivnih kamenih blokova, brojni nalazi novaca, među kojima se ističu novci vlastite kovnice Pharosa s oznakom ΦΑ, ΦΑΡ, ΦΑΡΙΩΝ, a napokon nekoliko natpisa u jonskom dijalektu. Od ovih natpisa najpoznatiji su oni o oduzimanju oružja

od Jadasinaca⁴ i o slanju poslanika u Delfe.⁵ J. Brunšmid, koji je među prvima pisao o svim pronadenim natpisima i novcima, također stavlja bez okolišanja Pharos na mjesto današnjega Staroga grada.

Hvar nije mogao iznijeti ovakve nalaze epigrafskog karaktera. G. Novak u svom članku »Di(mos) i Herakleja«⁶ govori o grčkom natpisu nađenom u Hvaru pri gradnji jednoga hotela, ali taj je nažalost uništen prije nego što ga je netko mogao pročitati. Postoji jedan grčki natpis, ali taj je iz rimskog carskog vremena.⁷ Međutim u današnjem Hvaru i oko njega nađen je veliki broj novaca i farskih i isejskih, kao i brojni novci grčkih naseobina na Sredozemlju, u količini koja se približava nalazima u Starome gradu.

Posebnu pažnju privlače novci s oznakom ΔI i ΔIM, koji su većinom pronadeni na mjestu današnjega grada Hvara i oko njega, a o kojih se pripadnosti autori nisu mogli složiti. Ovi novci naveli su uz ostalo G. Novaka, da s mnogo razloga, u navedenom članku iznese tezu o postojanju grčke naseobine i na mjestu gdje danas leži grad Hvar. Doista, kada se uzmu u obzir ovi nalazi, teško je ne prihvatiti mišljenje o postojanju naseobine na mjestu današnjeg Hvara. Bilo bi čudno naime da Grci, koji su pokazali toliko smisla u biranju prikladnih položaja za osnivanje svojih kolonija — dovoljan je, da ne idemo dalje, primjer naše obale: Stari grad, Vis, Lumbarda, Solin, Trogir i drugi — ne bi bili uočili zgodan prirodni pločaj i zaštićenost hvarske luke, to više, što je ona nekako u geografskoj sredini spomenutih naseobina. Spomenut ćemo i to da dvije uvale zapadno od Hvara, koje su često puta sklonište lađa za ne- vremena, nose imena Velo i Molo Garška (Velika i Mala Grčka). Konačno tu je i plodno polje, koje se stere na istok i zapad od grada i moglo je pružiti uvjete za život velikom naselju. Ovo polje i danas čini ekonomsku osnovu grada.

U rimsko vrijeme spominju Hvar Plinije⁸ i Ptolemej,⁹ ali ni oni ne daju položaj naseobine. Iz ovoga razdoblja imamo također dosta nalaza i u Staromu gradu i u polju te u Hvaru i okolici. To su natpisi,¹⁰ zemljane lampice, novci, republikanski i carski, mozaici,¹¹ opeke s oznakama tvornica te više grobnih nalaza. Prema tome i rimsko razdoblje daje dokaze za dvije naseobine.

II

Pharos, kao i nepoznato naselje na mjestu današnjega grada Hvara, bili su naselja uz more, a prvo su i osnovali kolonisti, koji su došli morskim putem. Svoj su maritimni karakter te naseobine, kao isturene točke helenskoga svijeta, zadržale čitavo vrijeme svoga postojanja. To potvrđuju već spomenuti brojni nalazi novaca niza gradova i kolonija sa čitavoga Sredozemlja. Sigurno je da su ove dvije luke na istomu otoku održavale među sobom i direktnu pomorsku vezu. Međutim udaljenost morem između njih relativno je velika, zbog izduženog oblika otoka kao i njihova smještaja, jedne na sjevernoj strani u dubokoj uvali, a druge u jugozapadnom dijelu otoka. I danas manji ribarski motorni brodovi, s prosječnom brziinom od 5–6 milja na sat, trebaju po dva i više sati da prijeđu taj razmak.¹² Plovidbene mogućnosti onoga vremena činile su sigur-

no to vrijeme još i većim. Osim toga nevjeme na moru zna mnogo puta ome-
sti, a za jake oluje i posve onemogućiti tu plovidbu i današnjim lađama, a po-
gotovu je to moralo biti u ono doba.

Kad povežemo sve ove okolnosti, mislimo, da je potrebno i moguće posta-
viti pitanje kopnene veze ili puta između ovih dviju naseobina. Da je takav put
postojao, smatramo da o tome nema sumnje. Pitanje je pravca i predjela koji-
ma je on išao s obzirom na krške oblike zemljišta. Namjerno ne upotreblja-
vamo riječ cesta, jer izaziva asocijacije na dobro uređeni put, pa i cestu u kla-
sičnom rimskom smislu, sa spurilama i miljokazima. Toga ovdje nema, već se
radi o običnom krškom putu, kakvi su i danas brojni na otoku, gdje zbog nje-
gove velike izduženosti još nije dovršena kolna cesta s kraja na kraj otoka.¹³

Danas iz Hvara (počinjemo od ovoga grada, današnjega središta otoka), ide
nekoliko putova prema istoku otoka. Neki su duži, neki kraći i svima se može
doći u Stari grad. Mi svakako najstarijim smatramo put, koji polazi iza dana-
šnje katedrale, a kojim se, do otvaranja ceste Hvar — Stari grad, najkraće pre-
lazio ovaj razmak. On se iza današnjih ostataka ljetnikovca Hanibala Lucića pe-
nje laganim usponom i teče paralelno s pravcem, kojim se pružaju plodne
hvarske »Njive«, u kojima je nađeno dosta arheoloških nalaza, počevši od pret-
historijskog razdoblja, pa i glavnina antičkih nalaza. Uspon nas dovodi na
plato, gdje se nalaze rezervoari današnjega vodovoda, pa idući dalje po viso-
ravni dolazi na područje zvano »Kopito«. Ovdje se odvaja stari put za selo
Brusje. Naš pravac vodi nas dalje ispod »Njiva« i paralelno s njima i ispod
izvora »Vorba« zatim se opet uspinje krškim predjelom do drugoga platoa, na
kojem se nalazi stara crkva sv. Marije Magdalene. Oдавде se put ponovno spu-
šta i ulazi u same »Njive«, sjekuci ih u predjelu »Brižine«, iznad uvale »Borča«.
U polju »Brižine« nađen je fragment rimskog nadgrobnog natpisa.¹⁴ Predio je
od Hvara udaljen oko 3 km. Daljim spuštanjem put prolazi kroz uvale Molo i
Velo Milna, da zatim od Vele Milne uđe u dugački i duboki klanac, koji se uz
stalni i lagani uspon proteže sve do sela Maloga Grablja. Put mimoilazi selo i
prolazi uskom dolinom ispod brda zvanog »Motokit«. Zanimljiv je ovaj topo-
nim. P. Skok u svojoj knjizi o toponomastici naše obale »Slavenstvo i roman-
stvo na jadranskim otocima«, kaže da želi istaknuti ovu činjenicu, jer da je to
jedini romanski toponim, koji je ustanovio na otoku uz kršćanskoromanski na-
ziv za mjesto Sućuraj. U Dalmaciji ima više sličnih naziva, koji po Skokovu
mišljenju dolaze od kasnolatinskih riječi Monte acutu(m), što znači Oštro brdo.
Ovaj su naziv Hrvati mogli dobiti samo od domaćih hvarskih Romana.¹⁵ Oni su
ga vjerojatno primili od još starijih stanovnika, koji su tako prozvali brdo zbog
njegova karakteristična oblika, jer su zastalno tuda prolazili. Put nastavlja
dalje prema selu Velo Grablje, ali ne ide u naselje, već skreće dosta prije, jer
je naselje vjerojatno mlađeg postanja,¹⁶ naseljeno možda još u vrijeme prvih
turskih provala od izbjeglica. Odvajajući se od sadašnjega puta ide zatim doli-
nom koju tvore hrptovi zvani »Kluca« i »Ispod sela« i penje se na područje
hrpta »Općeni put« umjesnom izgovoru i »Opjeni put«). Danas se tim ime-
nom naziva uski predio samoga hrpta izduženoga brežuljka ili rata, kako to
stanovnici otoka nazivaju, koji se nalazi jugoistočno od sela Velo Grablje i ko-

jega samo ovo ime izdvaja od okolnih brežuljaka, pokritih kao i on gomilama i stepeničasto poredanim malim terasama obrađene zemlje. Sredinom hrpta međutim, po čitavoj njegovoj dužini, ide između suhozida uski put, jednak drugim poljskim putevima uokolo. Taj uski prostor oko puta, u dužini od oko pola kilometra, naziva se tim zanimljivim imenom (»Opći«, znači javni put). Ovo ime govori nam jasno da je ovuda prolazila stara *via comunis* ili *publica*, koja je nekoć spajala dva stara naselja, a izgubila je značenje, možda, tek kad je nastalo selo Velo Grablje i put skrenuo kroz naselje. Idući ovim starim Općim putem dolazimo do crkvice sv. Vida, koja je smještena na maloj visoravni. Nalazimo se ovdje na hrptu otoka i razvodu uvala Milna i Dubovi dol. Pogled, koji se pruža s ovoga mjesta izvanredan je. Odavde se vide Stari grad i Hvar. S ove točke, gdje se nalazi sv. Vid, jasno se vidi, kako put o kojem govorimo spaja ova dva mjesta najkraćim mogućim rastojanjem u datim uvjetima zemljišta.

Postoji međutim i jedan dokument, koji potvrđuje naše mišljenje, da je ovo trasa stare komunikacije. Još 2. listopada 1205. god. dva hvarska plemića, Tulijski Jakšić i Hermetus Griffius, sklapaju kupoprodajni ugovor o zemljištu u predjelu Dubovi dol. Daju se granice toga zemljišta i među ostalim međašnim dijelovima granica je i ova: »...a ponente ecclesia sancti Viti in parte *via comunis per quam itur Ciuitati Veteri*...«¹⁷ Ovaj tekst odnosi se na dio puta koji ide do sv. Vida prema istoku hrptom iznad Dubovog dola. Skupa s predjelom »Općeni put«, to je gotovo oko kilometar puta sačuvan današnjim već spomenutim toponimom i ovim dokumentom. Pravac puta se nastavlja iznad uvale sv. Ante, predjelom »Za kolac« ispod brda Vitarnica. Spušta se dosta naglo u uvalu Maslinica i to njenom zapadnom stranom dolazi do žala i odatle linijom obale, kao najkraćom mogućnošću, konačno završava u današnjem Staromu gradu, nekadašnjemu Pharosu.

Putovi ne nastaju preko noći. Jednom utrti čuvaju svoj tok, dok im nove potrebe, sredstva ili naselja taj tok ne izmijene. Moguć je prigovor da je dokument, koji direktno potvrđuje našu tezu relativno nov. ¹⁸ Vjerujemo da u vrijeme njegova postanka pravac puta nije još bio izmijenjen. Stanovnici otoka ovoga vremena išli su još uvijek putem kojim su saobraćali stari helenski doseljenici, zatim Rimljani, a možda još i prije ovih, starosjedioci Iliri. Ono što smo naveli u prilog naše teze — arheološki nalazi, par toponima i pisani dokument — učvršćuje nas u tom uvjerenju i to nam je dalo povoda za utvrđivanje pravca ove stare kopnene komunikacije na otoku Hvaru.

BILJEŠKE:

1. Diodor XV. 13., 14.
2. Izašla u dva izdanja. Prvo Zadar, 1868., a drugo u Splitu 1873.
3. Faria — Città Vecchia e non Lesina, Zagreb, 1873.
4. CIG II. n. 1837c. Pisao J. Brunšmid, Die Inschriften und Münzen der griechischen Städte Dalmatiens (Abhand. a.—e. Semin. Univ. Wien XIII) Wien, 1898. str. 16. Vidi i D. Rendić-Miočević, Prilozi etnografiji i topografiji naše obale u staro doba, Vj AH Dalm. LII. str. 19.
5. CIG II. 1837b; Brunšmid o.c. str. 17; L. Robert u Bull. cor. hell. LIX., 1935. str. 494.
6. Novak G., Dim(os) i Herakleja; Bulićev zbornik, Zagreb—Split, 1924. str. 656.
7. Vidi J. Brunšmid, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije, Vj. Hrv. arh. dr. N.S.I. 1895, str. 150.
8. ... et cum oppido Pharia ..., Nat. Hist. III. 30.
9. Φαρία καὶ πόλις, Geogr. II. 16.
10. Stari grad, CIL III. 3085., 3086., 3088., 3090., 10093., 10095., 10099., Hvar, CIL III. 3091., 3084., 10094., 10098.
11. U Staromu gradu u Širokoj ulici, nađen je 1923. god. veliki mozaik, ali je ponovno zatrpan. U Hvaru nađen je sredinom prošloga stoljeća, prilikom kopanja bunara u vrtu Biskupije iza Katedrale, mozaik na dubini od oko 10 stopa (La Dalmazia, Foglio letterario 1864. no. 33.). Kod radova blizu hvarskog »Mandrača«, nekako u isto doba nađeni su također ostaci mozaika u otprilike istom nivou, dvije lucerne i komad granitnog stupa od oko 2 metra dužine (Boglić, o.c. str. 14, b. 5.).
12. Spomenut ćemo da danas ne postoji redovita veza lađom između dvije luke, već je svaka zasebno povezana brodskom linijom sa svojim težišnim centrom Splitom.
13. Cesta za kolni saobraćaj, kojom se danas odvija gotovo sav promet ljudi i robe između dvaju mjesta, dovršena je tek 1938. godine.
14. CIL III. 10096. Publicirao Bulić F. u Vj AH Dalm. XIII. str. 9.
15. Petar Skok, Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, Zagreb, 1950. str. 183.
16. Prema usmenom saopćenju o. Antonina Zaninovića, on je našao u popisu imanja dominikanskog samostana u Staromu gradu zapisano, da samostan ima ulišta u selu Velo Grablje. Spis je iz druge polovine XVI. stoljeća. Na ovom mjestu mu zahvaljujemo za ovo i druga saopćenja. Vidi i publikaciju br. 7. Historijskog arhiva

Hvar: Popis spomenika otoka Hvara i u njoj članak: N. Duboković Nadalini, Srednjovjekovni i noviji spomenici otoka Hvara (s. v. Grablje).

17. T. Smičiklas, *Codex diplomaticus III*. str. 53.

18. Vidi V. Brunelli, *Storia di Zara* str. 100., koji se za utvrđivanje mreže antičkih putova, koji su spajali Zadar i okolicu, također koristi toponimijom srednjovjekovnih dokumenata.

RÉSUMÉ

Un nombre assez élevé d'anciens auteurs citent la colonie de Pharos ainsi que l'île du même nom dans la Mer Adriatique, mais on n'a pu d'après leurs textes déterminer la position exacte de cette colonie grecque. Les trouvailles archéologiques sur le lieu d'aujourd'hui Stari grad, situé sur l'île de Hvar, les inscriptions en dialecte ionique, les monnaies battues dans leurs propres ateliers ainsi que les restes des murs massifs cyclopiens ont résolu le problème de la position de cette colonie qui aurait dû se situer sur le lieu même de Stari grad. Toutefois dans le lieu nommé aujourd'hui Hvar, situé sur les rives opposées de l'île, au sud-ouest, on a fait de nombreuses trouvailles, spécialement des monnaies, dont une partie portant le signe ΔΙ, ΔΙΜ, ce qui a induit G. Novak à poser l'hypothèse qu'il s'agit de monnaies du ΔΙΜ (os), c'est-à-dire d'une ville qui aurait existé sur le lieu d'aujourd'hui de la ville de Hvar. Nous n'avons jusqu'à maintenant à Hvar aucun matériel épigraphique grec comme celui de Stari grad, il se trouve seulement une inscription grecque datant du temps de l'Empire romain ainsi que plusieurs latines. Ces découvertes cependant prouvent l'existence d'une ville sur le lieu aujourd'hui nommé Hvar.

Partant du fait de l'existence de ces deux villes anciennes sur l'île, l'auteur de cet article pose le problème de la route qui devait les unir par terre ferme. Etant des villes qui se sont développées par la voie maritime la communication devait se faire avec des embarcations, mais à cause de leur position, l'une se situant sur la partie nord de l'île, dans une baie profonde, l'autre dans le coin sud-ouest d'une île extrêmement allongée, ce moyen de communication devait être plutôt long et inconvenant et durant l'hiver souvent impossible, ce qui d'ailleurs arrive aussi aujourd'hui et d'autant plus avec les moyens de navigation de cette époque. Par conséquent il devait y exister forcément une route qui reliait ces deux villes. Selon la configuration géographique du terrain et les trouvailles archéologiques, l'auteur situe cette route sur la trace même de la route d'aujourd'hui, entre les champs fertiles à l'est de la ville de Hvar et qui conduit jusqu'à la vallée de Milna pour monter ensuite dans une gorge jusqu'au sommet de l'île. Certains toponymes d'aujourd'hui confirment cette hypothèse que la vieille route devait passer par là. Un parage encore aujourd'hui où cette route n'existe plus se nomme «Route publique». Non loin de ce parage et dans la même direction est située l'ancienne église de St. Vid. Dans un document concernant un contrat d'achat et de vente d'un terrain et qui date de l'année 1205, outre les limites de ce terrain, on peut lire: »... a ponente ecclesia sancti Viti in parte via

comunis per quam itur Ciuitati Veteri... « L'auteur est d'avis que ce document confirme directement la thèse que la vieille route devait passer par là qui, comme on peut le voir clairement de l'église de St. Vid, suivant un antique principe, reliait ces deux anciennes villes dans la direction la plus brève et selon les possibilités existantes du terrain. D'ici elle descend brusquement vers le nord jusqu'à la côte et suivant la côte devait se terminer dans l'ancien Pharos, Stari grad d'aujourd'hui.

